

Uluslararası Uyghur Ara tirmaları Dergisi, Sayı: 4, 2014, Sayfa: 37-44.
Xelqara Uy ur Tetqiqati Jurnali, San: 4, 2014, Sehipe: 37-44.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 4, 2014, Page: 37-44.

“ON K MAKAM” ADI ÜZER NE*

Alimcan NAYET**

ÖZET

Uyghur Türkleri arasında “Uyghur oniki mukamı” (Uyghur Oniki Makamı) adıyla me hur bir müzik aheseri vardır. Bu eserin adındaki “makam” (mukam) teriminin ortaya çıkı tarihi, makam kültürünün kökleri, “oniki” sayısı ve makamlarla 12 burç ili kisi hakkında farklı görü ler söz konusudur.

Kimi ara tirmacılara göre “makam” terimi Farabi ve bn Sina’ya aittir. Kimilerine göre, bu terim 13. yüzyıl musikî âlimi Safiyüddin Urmevi tarafından kullanılmı tır. Oysa ara tirmalar göstermi tir ki, “makam” terimi ilk defa Abdülkadir Maragalı tarafından 1418 yılında, yani 15. yüzyılda kullanılmı tır. Do u müzi inde “makam” terimi kullanılmadan önce, “edvar”, “dair”, “devir”, “ üdud” terimlerinin kullanıldı ı görülmektedir.

Igıncı olan o ki, makamların sayısı 12 ile sınırlı olmadı ı hâlde hep “oniki” sayısıyla ifade edilmeye çalı ılmı tır. Bunun nedeninin 12 burçtan kaynaklandı ı sanılmaktadır. Ancak ara tirmalar burçların sayısının da 12 ile sınırlı olmadı ını ortaya koymu tur. Bu durumda 12 sayısının kökleri, astronomik, astrolojik, dini-mitolojik ve felsefi boyutta kazanımı oldu u anlam ve kodlarının çok daha derinlerde aranması gerçe i söz konusudur.

Bu bildiride “makam” ve “oniki makam” terimi, özellikle “12” sayısının kültürel kök ve kodları tartı ılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uyghur, Oniki, Makam, Farabi, Musiki.

ON THE NAME "12 MAKAM"

ABSTRACT

Uyghur people (Uyghur Turkish) have a masterpiece named "12 makam" (Oniki mukam). There are different opinions about the historical names of Makam/muqam, the origin of makam culture, 12 figures of Makam, and the influential relationship between 12 horoscopes and the Makam. Some researchers believe that the terms of makam belong to Farabi and Ibn-i Sina, while others hold the opinions that those terms of makam was used in the 13th Century by a great musician, Safiyudin Urmevi. In fact, the term of makam initially was used by Abdulkadir Mergali in 1418. “Edvar”, “dair”, “devir”, “shudud” terms were used before the term “makam” was used in eastern music.

The strange situation is that “makam” term was recorded as “12 Makam” frequently, even though the numbers of makam consist more than 12 melody types. The main reason of this condition is that the horoscopy includes 12 types, but later researchers claimed that horoscopy may not be limited as 12, it might be more than 12 types. These researches show that the originality of the name of “makam” could be investigated with the assistance of astronomy, astrology, religion, mythology and philosophy.

The main aim of this article is to investigate the historical origin of “makam”, and “12 Makam”, especially focus on the cultural origin and myths of 12 figures in “12 Makam”.

Keywords: Uyghur, Twelve Makam, Al-Farabi, Music.

* Bu makale stanbul Üniversitesi Türkiyat Ara tirmaları Enstitüsü tarafından 11-13 Kasım 2014 tarihlerinde düzenlenen XI. Milli Türkoloji Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmu tur.

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Ara tirmaları Enstitüsü ö retim üyesi, zmir-TÜRK YE, E-posta: alim1962@hotmail.com.

Uygur Türkleri arasında “Uygur On ki Makamı” (Uygur On kki Mukamı)¹ olarak bilinen müzik kompleksi kök ve kaynaklarını Türk, Arap, Hint ve Yunan medeniyetinden alan, 16. yüzyıldan itibaren sistematize edilmeye başlayan, her biri kendi içinde “çong ne me” (büyük na me), “dastan” (destan) ve “me rep” (dans-müzik öleni) olmak üzere üç büyük bölüm ve birçok alt gruptan oluşur, klasik ve halk müziğinin sentezinden ibaret bir kültür olgusudur. Makamların sayısı 12 ile sınırlı olmamasına rağmen hep “On ki Makam” diye adlandırılmaktadır. Bunun hangi ilkeye dayandırıldığı ise hâlâ belirsizdir. Dolayısıyla bildirimizde “oniki makam” adı ve “on iki / 12” sayısının kökenini araştırmaya ve tespit etmeye çalışacağız.

Uygur bilim adamlarından Abdükerim Rahman ve Abdükerim Muhammetimin “oniki makam”ın 6. yüzyılda yaygın Küsenli müzik üstadı ve kuramcısı Sucup’un keşfettiği 12 tampere sistemine dayandığını ifade etmektedirler (Rahman 1995: 5; Muhammetimin 1992: 45; Muhammetimin 1997: 40). Onlara göre, Çin tarih kaynaklarından “Sui Yılları 1. Müzik Kayıtları”nda Küsen müziğinde yedi avazlı/tonlu melodi (kü /küy) ekli olup, bunların beş yarı avaz (ton)la birleşerek 12 tampere sistemini teşkil ettiğini kaydedilmiştir (Muhammetimin 1997: 113). Muhammetimin “makam” teriminin de Küsen Tohar dilindeki büyük na me anlamına gelen “maka-yame” sözcüğünden geldiğini belirtir (Muhammetimin 1992: 1). Bazı kaynaklara göre, “makam” kavramının eski Türkçedeki karşılığının “kök” < kü /küy” olduğunu anlamaktadır². Murat Bardakçı’nın verdiği bilgiye göre, Türk, Moğol ve Hitaylarda köklerin, yani kü /küylerin sayısı bir yıl içerisindeki günlerin sayısına eşittir ve 366’dır. Bunların en önemlileri 9 tanedir ki, adları şöyledir: Uluk-kök, Aslan-Çep, Yurs, Kulado, Kutadgu, Borstargay, Çentay, Hınsak, enrak (Bardakçı1986: 95-96). Rahman’a göre, Farabi Sucup dönemindeki milli müzik geleneğini sürdürmüş ve onu slam ruhuyla bağdaştırmıştır (Rahman 1995: 5-8).

Anadolu sahasında “makam” sözcüğüün müzik terimi olarak kullanımı 15. yüzyıla rastlamaktadır. Abdükerim Muhammetimin “makam” ve “12 makam” teriminin 13. yüzyılda yaygın Safiyüddin Urmevi tarafından kullanıldığını ifade ediyorsa da (Muhammetimin 1997: 46-47, 217), bu doğru değildir. “Makam” sözcüğü Urmevi’den önce ve onun döneminde de müzik terimi olarak kullanılmamıştır. Urmevi “Kitabü’l-Edvar” adlı eserinde makam kavramı için “daire” ve “devir” terimini kullanmıştır (Uygun 1999: 74-88). Urmevi’ye göre, daha önceki musiki bilginleri devirleri “udud” diye isimlendirmiş ve devir sayısını on iki olarak belirlemişlerdir. Bu on iki devir şunlardır: 1. Uluk, 2. Neva, 3. Buselik, 4. Rast, 5. Irak, 6. Sefahan, 7. Zirefkend, 8. Büzürg, 9. Zengule, 10. Rahevi, 11. Hüseyini, 12. Hicazi (Uygun 1999: 92-93)³. On iki devir “edvar-ı me hure” diye de adlandırılmıştır (Güray 2011: 83). Bilindiği gibi, Pythagorasçılıkta “daire” en mükemmel ekil, “devir”, yani dairesel hareket de en mükemmel hareket olarak kabul ediliyordu. Ayrıca daire “1” i, yani “tanrı”yı simgelemekteydi (Öztürk 2014: 17). Dolayısıyla müzik terimi olarak “edvar”, yani daire/devirler Pythagorasçılıktaki kozmoloji ve kürelerin musikisi/uyumu anlayışını yansıtmaktadır. Kaynaklar “makam” teriminin ilk defa Azeri Türk bilgini Abdulkadir Maragalı tarafından 1418 tarihinde kullanıldığını göstermektedir (Tanrıkorur 2001: 131). 15. Yüzyıla ait “Ruhper” adlı eserde de “makam” terimine rastlıyoruz: “Bu kitabın bir adı da edvardır. Yani çark gibi döner. Oniki burca karşılık olarak oniki makam ile altı avaze ve dört

¹ Uygur oniki makamı şunlardır. 1. Rak, 2. Çebbeyat, 3. Mü avirek, 4. Çarığah, 5. Pencigah, 6. Özhal, 7. Ecem, 8. Uluk, 9. Bayat, 10. Nava, 11. Segah, 12. Irak. Daha geniş bilgi için bk. Alimcan İneyet, “Uygur On ki Makamı ve Edebiyatı”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/2 Spring 2007*, s. 365-382.

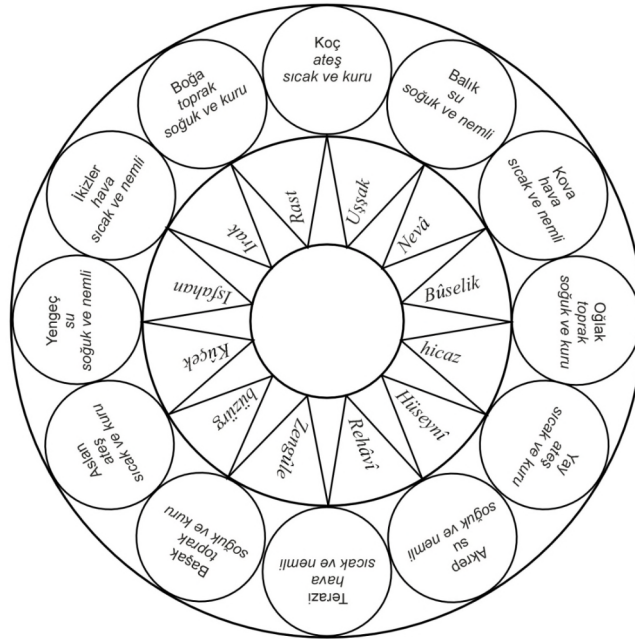
² Bardakçı Ali İbr Nevai’nin “Hayret’ul-Ebrar” adlı eserinden şöyle bir beyti örnek göstermiştir:

Zühre oynatıp def ile çengini
Neva kökünde tüzüp ahengini (Bardakçı 1986: 94).

³ Güray’ın verdiği bilgiye göre, Safiyüddin 84 adet devir oluşturmuş, döneminde en çok kullanılan 12 tanesini üç defa katmandan oluşan dairelerle incelemiştir (Güray 2011: 69).

ube vardır.” (Cevher 2004: 7). Makam sözcü ünün “mevki”, “mahal”, “yer”, “konum”, “durum”, “hal” anlamlarına geldi ini biliyoruz. Bu ba lamda burçların bulundu u yer/konuma “makam” dendi i, 12 burç, yani 12 makam için 12 ayrı müzikal kuralın ithaf edildi i anla ılmaktadır (Öztürk 2014: 18-19).

Kır ehri Farabi'nin makamlarla ilgili görü ünden bahsederken onun makamları on iki asıl makam, yedi avaze ve dört ubeye ayırdı nı ifade etmi tir (Can 2004: 209-210). Safiyüddin Urmevi ise oniki devir ile altı avazenin adını vermi tir⁴. Abdülkadir Meragi oniki makam, altı avaze ve yirmidört ubeden bahsetmektedir⁵. Bedri Dil ad'ın Muradname'sinde oniki makam, yedi avaze, dört ube ve yirmi dört terkip bulunmaktadır⁶. Bedri Dil ad, Farabi'nin oniki makamı on iki burca, yedi avazeyi yedi yıldıza, dört ubeyi dört unsura kar ılık gösterdi ini ifade etmi tir (Can2004: 210). Yusuf Bin Nizameddin Kır ehri “Risale-i Musiki” adlı eserinde Safiyüddin Urmevi'den bahsederken öyle der: “ve on iki burûcdan on iki makâm tasnif eyledi ve yidi yılduzdan yidi âvâze aldı ve dokuz felekden dokuz dürlü darb ve usûl peyda eyledi ve her makâmın aslını âvâzeden fark eyledi gördi ki dört nev'dür bu dört nev'i dört anâsıra mukâbil eyledi ki od ü yil ü su ü toprakdur ve her birine bir dürlü ad kodı” (Öztürk 2014: 3; Arslan 2014: 174).

Hızır bin Abdullah'ta burçlar, makamlar, dört-unsur ve dört-tabiat ili kisi (Öztürk 2014: 20)

⁴ **Makamlar**; 1. U ak, 2. Neva, 3. Buselik, 4. Rast, 5. Irak, 6. Isfahan, 7. Zirefkend, 8. Büzürk, 9. Zengüle, 10. Rehavi, 11. Hüseyni, 12. Hicaz. **Avazeler**; 1. Geve t, 2. Gerdaniye, 3. Selmek, 4. Nevruz, 5. Maye, 6. ehnaz (Levendo lu 2004: 132).

⁵ **Makamlar**; 1. U ak, 2. Neva, 3. Buselik, 4. Rast, 5. Hüseyni, 6. Hicazi, 7. Rahevi, 8.Zengüle, 9. Irak, 10. Isfahan, 11. Zirefkend, 12. Büzürk. **Avazeler**; 1. Nevruz, 2. Selmek, 3. Gerdaniye, 4. Geve t, 5. Maye, 6. ehnaz. **ubeler**; 1. Düğah, 2. Segah, 3. Çargah, 4. Pençgah, 5. A iran, 6. Nevruz-ı Arab, 7. Mahur, 8. Nevruz-ı Hara, 9. Beyati, 10. Hisar, 11. Nühüft, 12. Uzzal, 13. Evc, 14. Niyrizi, 15. Müberka', 16. Rekb, 17. Saba, 18. Humayun, 19. Zavili, 20. Isfahanek, 21. Huzi, 22. Nihavend, 23.Muhayyer, 24. Bestenigar (Öner 2011: 798-799).

⁶ **Makamlar**; 1. Rast, 2. Irak, 3. Zengüle, 4. Zirikuçek, 5. Büzürk, 6. Isfahan, 7. Rehavi, 8. Hüseyni, 9. Hicazi, 10. Neva, 11. U ak, 12. Buselik. **Avazeler**; 1. Geve t, 2. Nevruz, 3. Selmek, 4. ehnaz, 5. Maye, 6. Gerdaniye, 7. Hisar. **u'beler**; 1. Yegah, 2. Düğah, 3. Segah, 4. Çargah. Ancak terkiplerin isimleri belirtilmemi tir (Öner 2011: 802-803).

Buradaki “12”, “7” ve “4” sayıları astrolojiyle ilgilidir ki, 12 makam 12 burç veya ay ile, 7 avaze 7 gezegen ile, 4 ufe 4 unsur ile ele tirilmiştir (Güray 2011: 111). Ancak Farabi ve İbn Sina'nın filozof kimliklerinden dolayı bu tür astrolojik bilgilerden hareket edemediği düşünülebilir. Nitekim İbn Sina şöyle demektedir: “Yine burada gök cisimleri ve insan nefsinin huyları (ahlak) ile müzikal ses aralıkları arasında kurulan benzerliklere iltifat etmeyeceğiz. Zira (gök cisimleri ve müzikal ses aralıkları arasında ilmi bir ilişki olduğu) bu görüş; ilimlerin konularını birbirinden ayırt edemeyen, asli olanla olmayanı birbirinden farklı görmeyen, felsefeleri eskimiş bir grubun yoludur. Bu görüşleri ayıklamaksızın miras olarak almışlardır. İlerlenerek kusursuz hale getirilmiş bir felsefeye ulaşmaktan ve farklı konuları birbirinden ayırmaktan aciz kiler de bunlara uyum tutar. Gerçekten de nice hata ve gafletin sebebi, bir bakışın yolundan gitmektir. Pek çok yanlış, eskilere hüsn-i zan beslemek ve onlara ait olanı derhal (sorgulamada) kabul etmek sebebiyledir. Bu da aynıdır. Yine pek çok alıkanlılık (gelenek) gerçekten saptırılmış gibidir, bakışından elde edilen destek de ki iyi, konuyu derinliğine incelemekten alıkoymuştur. Biz ise tüm gayretimizle gerçeğin kendisini bizzat bulmaya; gücümüz elverdiği ölçüde geleneklere (alıkanlıklara, adetlere) ait düşünmelere de ruhan (sorgulamadan) katılmamaya gayret ettik.” (İbn Sina 2013: 1-2). Bununla birlikte Pythagoras ve Yunan müzik geleneğinin Farabi, İbn Sina ve Safiyüddin Urmevi üzerindeki derin etkisi bir gerçektir. Bilindiği gibi, Pythagoras akustik bilimin yaratıcısıdır. O telli çalgılarda tellin uzun ve kısalığı ile sesin niteliği arasında bir ilişki olduğunu fark etmiş, tellin uzunluğunu belli oranlarda deyişirmek suretiyle sekiz notalı ses aralığı (oktav), beş notalık ses aralığı (quin) ve dört notalı ses aralığını (quar) bulmuş ve bunları 1/2, 2/3, 3/4 lük aritmetik oranlarla ifade etmiştir. Ona göre, sayıların oranlarının deyişmesi sesin niteliğini deyişirmektedir (Arslan 2011: 149). Dolayısıyla elde edilen melodilerin farklı organizasyonu ve terkipleriyle “makam” kavramıyla bilinen müzikal sistemlerin oluşmuş olması da mümkündür (Güray 2011: 35-36). Gezegen, müzik ve insan arasındaki ilişki ve bunların uyumu hakkındaki inanç ve düşüncelerin kaynağı ise Sümerlilere aittir (Güray 2011: 21). Bu durum Pythagorasçıların sesin sayısal deyişkenliği hakkında bilgiye dayanarak yeni bir felsefi çıkarım yaptıklarını göstermektedir. Pythagorasçılara göre evrendeki varlıkların niteliği, doğası ve ekli sayıların miktarı ve uyumuna bağlı olmalıdır. Dolayısıyla sayı her şeyin ilkesidir (Arslan 2011: 149). Pythagorasçılıkta “1” tanrıyı simgeler. “1” sayısı birliktir, yani vahdeti ifade eder. “2” sayısı ise “çokluğu” ifade etmektedir. Tüm sayılar “1” den türemiştir. Buna göre “1” yaradan, “2” yaratılmıştır. Pythagorasçı geometride 3 sayısı üçgenle, 4 sayısı kareyle ifade edilir. Bunların toplamı olan 7 sayısı makrokozmos ile mikrokozmosun bütünlüğünü temsil eder (Öztürk 2014: 5). Bunlar tanrı, âlem ve insan arasındaki “uyum”, “birlik” ve “düzen”i ifade eder ki bu Pythagorasçılıkta “kürelerin uyumu/musikisi” terimiyle kavramlaştırılmıştır (Öztürk 2014: 5). Pythagorasçılara göre, gök cisimlerinin hareketlerinden sesler, birbiriyle uyumlu seslerden de melodi meydana gelir. Bu melodi ilahi bir melodidir (Arslan2011: 157). Dolayısıyla müzik âlemdeki düzenin en mükemmel temsilcisi olarak görülür ve ilahi düzen musiki üzerinden anlaşılabilir (Güray 2011: 48-49; Öztürk 2014: 6). Pythagorasçılar burada gezegen ve burçlar ile müzik arasında bir ilişkinin olduğunu felsefi bir retorikle ifade etmişlerdir. Ancak Pythagorasçılar 1+2+3+4 sayısının toplamının 10 olması dolayısıyla 10 sayısına büyük önem vermişler, 10 sayısını mükemmel sayı kabul etmişlerdir. Dolayısıyla o dönemde gökte hareket eden cisimlerin sayısı dokuz olarak bilinmesine rağmen 10 diye ifade edilmiştir (Arslan2011: 152-155).

O hâlde oniki makamla ilişkilendirilen 12 burç inancının kökeni nedir? Antik çağlarda insanlar gökyüzünü tanrısal bölge olarak telakki etmiş ve gezegenlerin, yıldızların hareketlerini tanrıların eylemleri saymışlardır. Hatta Mısırlıların gök cisimlerini tanrı kabul ettikleri bilinir. Dolayısıyla eski uygarlıklarda astronomi ile astroloji içiçe geçmiş bulunuyordu (D A 2013: 534). Babil’de yıldız kümelerine takımyıldız denmiş ve bu tür takımyıldızdan on iki tanesi tespit edilmiştir. Astrolojide ise bu on iki takımyıldızla on iki burç denmiş, bunlar çeşitli hayvan biçimlerine benzetilmiştir. Burada aslında gözlem ve deney sonucunda belirlenen 12 takımyıldız

hakkındaki astronomik bilginin astrolojik bilgiye dönü türüldü ünü görüyoruz. Kutsalla tırılan 12 sayısı daha sonraki 12’li sistemlerin ortaya çıkmasına sebep olmu tur. Gerçekte ise takımyıldızların sayısı 12 ile sınırlı de ildir. Batlamyus, kuzey yarıküre ve güney yarıküre olmak üzere 35 takımyıldızının adını öyle saymaktadır: **Kuzey yarımküredeki takımyıldızlar:** 1. Büyükayı. 2. Küçükayı. 3. Ejderha. 4. Kral. 5. Kahraman. 6. Kuzeytacı. 7. Herkül. 8. Yılandı. 9. Ku u. 10. Kartal. 11. Çoban. 12. Arabacı. 13. Çal ı. 14. Üçgen. 15. Kraliçe. 16. Yunus. 17. Yay. 18. Yılan. 19. Kanatlıat. 20. Tay. 21. Andromeda. **Güney yarımküredeki takımyıldızlar:** 1. Balina. 2. Avcı. 3. Irmak. 4. Tav an. 5. Büyük köpek. 6. Küçük köpek. 7. Yelken. 8. Sinek. 9. Karga. 10. Erbo a. 11. Sunak. 12. Güneytacı. 13. Güneybalı ı. 14. Kupa. (D A2013: 535). MÖ 4. yüzyılda ya amı Yunanlı matematikçi Eudoxus kırk dört burç adı saymı tur. Sonraki dönemlerde burçlar/takımyıldızların sayısı 108’e çıkarılmı tur. Uluslararası Astronomi Birli i gökyüzünü seksen sekiz takımyıldıza bölmü tür (A bal 2012: 253-254). Dolayısıyla buradaki “on iki” sayısının itibari oldu u açıkça anla ılmaktadır.

12 sayısının mitsel, dinsel ve astrolojik anlamları hakkında Schimmel bazı tespitlerde bulunmu tur. Ona göre, 12 “kapalı daire”yi simgeler. Eski Babil’de ay ve güne 12 noktadan geçerdı. Daha eski ça lara ait inanca göre, 12 kuzey, 12 güney yıldızı vardır. Yıllar 12 aya bölünmü tü. Etrüsk kültüründe de 12 burç vardı. Bu kültürde tanrılar, kahramanlar ve önemli ahsiyetler 12’li gruplar hâindedir. srail’in 12 kabilesi, sa’nın 12 havarisi, Kudüs’ün 12 kapısı vardı. Bunlar 12’li sistem üzerine olu turulmu tu (Schimmel 2000: 214-215).

12 sayısı en eski Hint kaynaklarından birisi olan Rigveda’da da geçer.

12 tekerlek parmaklı ndan olu an bu tekerlek,
Zaman boyunca yorulmaksızın semayı dola ır.
12 olan tekerlek parmaklı ıdır, tekerse tektir (Mc Clain 2014: 35)

On iki çizgi, tek bir tekerlek, üç merkez,
Bunu kim idrak edebilir ki?
Çivi gibi üç yüz altmı tane üzerine yerle mi tir,
Azıcık bile kıılmıdamazlar. (Mc Clain 2014: 64)

Rta’nın 12 telli tekerli i hiç eskimez,
Gökyüzünde döner durur çünkü. (Mc Clain 2014: 65)

Öte yandan eski Çin’de de 12’li sistem söz konusudur. Huang-Ti’nin 24 o lu vardır. Çu döneminin 12 feodal ailesi onların soyundan gelmi tir. Huang-Ti “be sese uyum vermek için” akort düdükları ve on iki zilli kutu yapılmasını emretmi tir. Efsanevi imparator un ülkeyi on iki eyalete ayırmı tur (Campbell1998: 438-445). Eski Çin’de ayrıca 12 burçlu burçlar ku a ı söz konusudur. 1 devre 12 yıla, 1 yıl 12 aya, 1 gün 12 saate ayrılmı tur (Schimmel 2000: 219). Çin kültüründeki “12 sudur” (十二經), “12 vakit” (十二時), “12 kural” (十二律), “12 nöbet” (十二次) terimlerinin de 12’li sistemden üretildi i anla ılmaktadır (Cihai 1989: 128).

12 sayısı slam’ın ii mezhebi için de çok önemlidir. 12 imam, 12 ia ifadesi bu durumu göstermektedir. Dolayısıyla ii bilginleri ve airleri 12’ye büyük önem vermi lerdir. Kitapları 12 kısma veya 12 bölüme ayırmak bir gelenek haline gelmi tir (Schimmel 2000: 223-224). Bekta i ba lı ıda 12 dilimlidir (Çoruhlu2002: 203).

12 sayısı Uygur Türklerinde de kutsal sayılır. “12 ökek” (12 burç), “12 yıl-möçel” (12 yıl-devre), “12 ay”, “12 vakit, 24 saat”, “12 vec” (12 sebep), “12 telim” (12 talim), “12 mizan”, “12 ahang” (12 ahenk), “12 pede” (12 perde) gibi terim ve ifadelerde bunu görmek mümkündür (Memtimin1997: 116).

12 Hayvanlı Türk Takvimi'ni de burada hatırlatmak gerekiyor. Mete'nin sa ve sol olarak ikiye ayırıldığı imparatorluğunun her kısmının 12'ye bölünmesi, O uzların iç ve dış olmak üzere ikiye ayrıldıktan sonra her birinin tekrar 12'er boya bölünmesi, Timur'un toplumu burçların ve ayların sayısına göre 12 sınıfa ayırması, Kırgızların boylarının çoklu una ra men, kendilerini daima 12 boy olarak saymaları, Ba kurtlarda 12 tanrının bulunması "12" sayısının Türklerde de formel ve kutsal bir sayı olduğunu gösterir (Turan 2009: 80-83).

Yukarıdaki örnekler gösteriyor ki, 12 sayısı Kadim Ortado u, Orta Asya ve Uzak Do u co rafyasında, Hint, Yahudi, Hristiyan, slam gelene inde dini-mitolojik ve astral- mitolojik kökenli kutsal sayılardan birisidir. Bu sayı daha sonraki 12'li sistemleri belirlemi tir. Kutsal ve formel sayı olarak kabul edildi inden makamlar bu sayı ile sınırlandırılmı tir. Oysa makamların sayısı da 12 ile sınırlı de ildir. Turgan avdun'a göre Yeken Hanlı ı döneminde toplanan makamların sayısı 17 idi. Bunlar: 1. Rak, 2. Dugah, 3. Sigah, 4. Çarigah, 5. Pencigah, 6. U ak, 7. Nava, 8. Özhal, 9. Ecem, 10. Bayat, 11. Çebbiyat, 12. Mu avirek, 13. Irak, 14. Hicaz, 15. Visal, 16. ret Engiz, 17. Noruz (avdun 1995: 4). smetullah bn Nimetullah Mócizi'nin 1854 yılında yazdığı "Tevarih-i Musıkiyun" adlı eserde ise 14 makamdan bahsedilmektedir (Muhemmetimin 1997: 368-368). Osmanlı Türk müzi inde 584 makam olup bunlardan 259'u günümüze kadar ula abilmi tir. Bugün de 80 makam bestelerde kullanılmaktadır (hsano lu 1998: 540). Özbek müzi inde makamların sayısı 6'dır ki, " e makamı" denmektedir. Eski ran'da 7 makam olmu tur (Güray 2011: 110). Makamların sayısının az veya çoklu una ra men hep "12" ile ifade edilmesi ise tanrı" (makrokozmos), insan (mikrokozmos) ve âlem (kozmos) arasındaki kusursuz, mükemmel uyum anlayı mın bir gere idir (Öztürk2014: 10). Buna göre, "12 makam" derin yapısıyla tanrı, dünya, insan ve bunlar arasındaki uyumu simgelemektedir.

Sonuç

42

Türk müzi inde "makam" terimi 15. yüzyıldan itibaren kullanılmaya ba lamı tir. Bu terimi ilk kullanan Safiyüddin Urmevi de il, Abdülkadir Meraglı'dır. Uygur Türkleri arasında "Oniki makam" adı ise 16. yüzyılda görülmeye ba lamı tir. "12" sayısı Sümer, Babil, Hint, Çin ve Türk medeniyetinde görülmektedir. Makam kültür ve gelene i, ayrıca makam terminolojisi açısından bakıldı nda, bu sayının Sümer ve Mezopotamya kaynaklı oldu u a ırlık kazanmaktadır. Sümerlerin Mezopotamya'ya Kuzeyden göç eden Altay-Ural dil ailesine mensup bir kavim oldu unu dikkate alarak, 12'li sistem ve makam gelene inin köklerinin proto-Türklere dayandırılabilene varsayabiliriz. Bunun delillendirilmesi için ara tırmaların derinle tirilmesi gerekir. Sümerlerin eski Babil, Eski Mısır ve antik Yunan uygarlıkları üzerindeki etkisi ise herkesçe bilinmektedir. Yunan müzik kültürünün Farabi, hvan-ı Safa, El-Kindi gibi slam âlimleri tarafından ve tercüme aracılı ıyla Müslüman dünyasına intikali de bilinen bir gerçektir. 12 sayısı uzun kültürel süreçte dini-mitolojik, astronomik, astrolojik ve folklorik anlam kazanmı , birçok kültürde 12'li sistemlerin olu masına neden olmu tur. Gökyüzündeki burç/takımyıldızların ve makamların sayısının 12'den fazla olmasına ra men 12 ile sınırlandırılması söz konusu sayının formel niteli inden kaynaklanmı tir. 12 burç Do u kültüründe 12 makam olarak adlandırılmı , Pythagorasçılı ın kürelerin musikisi/uyumu anlayı ı nedeniyle her biri için ayrı makam belirlenmi tir.

KAYNAKLAR

- 📖 A BAL Davut, “Kur’an’da Burçlar Mahiyeti ve İnsan Etkisi Bağlamında”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 38, Erzurum 2012, s. 249-276.
- 📖 AKBA Hüseyin, “XX. Yüzyıl Harezmi Makam Müziğinde Terminoloji Sorunları”, **Rast Müzikoloji Dergisi**, **Rast Müzikoloji Dergisi**, 2 (1), 2014, s. 128-146.
- 📖 ALPAY Gönül, “Çengname’de Musiki Terimleri (Perde, Nâme, Makam, Seyir, Şube, Terkip, Avaz)”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/34/970/11939.pdf> (7. 11. 2014).
- 📖 ARSLAN Fazlı, “Türk Müsiki Yazmalarında/Edvârlarda ‘Akustik’ Konusu”, **C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XI/1-2007, s. 263-278.
- 📖 ARSLAN Fazlı, “Musiki Nazariyeci ve Efsanevi Kişilik Olarak Urumiyyeli Safiyüddin”, **C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XIII/1-2009, s. 99-113.
- 📖 ARSLAN Ahmet, **İkça Felsefe Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2011.
- 📖 BARDAKÇI Murat, **Maragalı Abdülkadir**, Pan Yayıncılık, İstanbul 1986.
- 📖 BAYRAM Evren, **Müziğin Kadim Yolculuğu**, Mayakitap, İstanbul 2014.
- 📖 CAMPBELL Joseph, **Doğu Mitolojisi Tanrının Maskeleri**, Çeviren: Kudret Emiroğlu, 2. Baskı, Gece Kitabevi, Ankara 1998.
- 📖 CAN Neşe, “Osmanlı Dönemi Türkçe Müzik Yazmalarında Ünlü Türk Bilginini Farabi”, **G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 24, Sayı. 2, s. 203-215.
- 📖 CAN M. Cihat-Nazife Oya LEVENDO LU, “Geleneksel Türk Sanat Müziği Terminolojisinde Çok Kültürlü Unsurlar”, **G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 22, Sayı: 3 (2002), s. 239-245.
- 📖 CEVHER M. Hakan, **Ruh-perver İnceleme-Günümüz Türkçesi Çeviri Yazım-Esas Metin**, Sade Matbaacılık Ltd. ti, İzmir 2004.
- 📖 Cihai, **Shanghai Cishu Chubanshe**, Shangay 1989.
- 📖 ÇORUHLU Yağar, **Türk Mitolojisinin Anahtarları**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2002.
- 📖 Dia, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 27, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2003.
- 📖 Dia, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt 43, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2013.
- 📖 İbn Sina, **Musiki**, Çeviri: Ahmet Hakkı Turabi, Litera Yayıncılık, İstanbul 2013.
- 📖 HSANO LU Ekmelettin (Editör), **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, 2. Cilt, İstanbul 1998.
- 📖 GÜRDAY Cenk, **Bin Yılın Mirası Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği**, Pan Yayıncılık, İstanbul 2011.
- 📖 KALENDER Ruhi, “Türk Müsiki’nde Kullanılan Makamların Tesirleri”, Ankara Üniversitesi **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XXIX, Ankara 1987, s. 361-375
- 📖 KOLUKIRIK Kubilay, “İbnî Sinâ’nın Müsiki’nin Temel Konularına Yaklaşımı Ve Onun Müsiki Anlayışında Fârâbî’nin Etkisi”, **C. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XIII/ 2-2009, 371-383.

- 📖 KY: **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir III**, Diyanet İleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- 📖 KUTLU Yakup Fikret, **Türk Musikisinde Makamlar (Notlar, İncelemeler, Düzeltiler)**, YKY, İstanbul 2000.
- 📖 MCCLA N, Ernest G., **De İmezlik Miti**, CBN Yayıncılık, İstanbul 2014.
- 📖 MUHEMMET M N Abdu İkür, **Uyur Mukam Hezinesi (Uygur Makam Hazinesi)**, İncang Da İsi Ne İriyatı, Ürümçi 1997.
- 📖 MUHEMMET M N Abdu İkür, **Uyur Helk Klassik Muzikisi "On İki Mukam" Hekkide**, Milletler Ne İriyatı, Pekin 1992.
- 📖 LEVENDO LU Oya, " XIII. Yüzyıldan Bugüne Uzanan Makamlar ve De İmez Çizgileri", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 17 Yıl: 2004/2, s. 131-138.
- 📖 ÖNER N., Oya LEVENDO LU, "Osmanlı Dönemi 15. Yüzyıl Müzik Yazmalarında Makam Tanımları, Sınıflamaları ve Bir Geçi Dönemi Kuramcısı: Ladikli Mehmet Çelebi", **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi** (ISSN: 1303-5134), Cilt: 8, Sayı: 2, 2011.
- 📖 ÖZTÜRK Okan Murat, "Makam, Avaze, İube ve Terkiİ: Osmanlı Musiki Nazariyatında Pisagorcu 'Kürelerin Uyumu/Musikisi' Anlayışının Temsili", **Rast Müzikoloji Dergisi**, 2 (1), 2014.
- 📖 RAHMAN Abdurekim, **Mukam Pe İvaliri (Makam Ustaları)**, İncang Helk Ne İriyatı, Ürümçi 1995.
- 📖 SAYIT Nurmuhemmet, **Uyur On İki Mukamın Milodiyilik Alahidiliği**, İncang Helk Ne İriyatı, Ürümçi 1995.
- 44 📖 SCH MMEL Annemarie, **Sayıların Gizemi**, 2. Basım, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.
- 📖 AVDUN Turgan, **Mukam Hekkide Mulahize**, İncang Helk Ne İriyatı, Ürümçi 1995.
- 📖 TANRIKORUR Cinuçen, **Biraz da MÜZİK**, (ISBN: 975-8578-01-4), Zaman Kitap, İstanbul 2001.
- 📖 TEKL MAKAN Y Abdureup, **Eslî İ Yazılı İ Bilen Uyur On İki Mukamı Tekstli İ (Asli Yazılı İyla Uygur On İki Makam Metinleri)**, Milletler Ne İriyatı, 2005.
- 📖 TOHUMCU Ahmet, "Türk Müzi İnde XIII-XV. Yüzyıl Ses Sistemi ve Makam Teorisi Çalışmalarının Geçmişten Günümüze Uzanan Etkileri", **Müzik Dergisi**, <http://www.musikidergisi.net/?p=2583> (7. 11. 2014)
- 📖 TURAN Osman, **Oniki Hayvanlı Türk Takvimi**, Ötüken Ne İriyatı, İstanbul 2009.
- 📖 UYGUN Nuri, **Safiyüdin Abdülmü'min Urmevi ve Kitabü'l-Edvarı**, Kubbealtı Ne İriyatı, İstanbul 1999.
- 📖 YARMAN Ozan-S. İehver Be İro lu, "Türk Makam Müzi İ'nde Nazariyat- İra Örtü İmez İne Bir Çözüm: 79-Sesli Düzen", **TÜ Dergisi/b Sosyal Bilimler**, Cilt: 5, Sayı: 2, s. 23-34, 2008.
- 📖 ZHOU Ji, **Uyur Mukamliri**, Tercime Kıl uçı: Mes'ud Halid, İncang Helk Ne İriyatı, Ürümçi 2011.